

INLEDNING

*Gud skapade människan till sin avbild, till Guds likhet skapade han henne.
Som man och kvinna skapade han dem.¹*

”Vad är en människa, att du tänker på henne? Ändå har du gjort henne nästan till en gud” (Ps 8). Detta är bara ett av uttrycken för en paradox i Bibeln som förbluffar och går emot all rationell förståelse: människans obetydlighet i förhållande till tiden och rymden och hennes oerhörda värde för Gud. Människan kunde mycket väl inte finnas till, men finns; hon är bräcklig, men har utvalts av Gud.

Detta gestaltas på ett konkret sätt i Guds utkorande av sitt folk. Patriarkerna är enkla nomader, Israel ett folk av befriade trälar; David och Salomo – höjden av Israels jordiska härlighet – är småkungar i utkanten av väldiga orientaliska kejsardömen.

Hela detta tema, som går som ett spår av ljus genom Skriften, kulminerar i Gabriels häpnadsväckande bud till Maria, att Gud själv vill träda in i vår värld som en människa, födas som vi och lida döden som vi, för att en gång för alla riva den ”mur” som synden rest mellan människan och hennes Skapare (Ef 2:14).

Därmed sluts cirkeln som började i skapelseberättelsen, där människan beskrivs som ”Guds avbild” (1 Mos 1:27). Gud själv träder nu in i denna ”avbild” och återupprättar den, belyser den inifrån och levandegör den med sin ande. För att förstå vad människan är måste vi därför först av allt betrakta Kristus, ”den nye Adam”, han som ”avstod från allt” (Fil 2:7) och vars källa till lovsång är Gud (Ps 22).

Vid sidan av detta ljusa stråk löper emellertid ett annat, mörkare och mera orosfyllt. Bibeln ignorerar inte vår ängslan och upplevelsen av övergivenhet och tystnad. Människan är som gräset som vissnar om kvällen, en dammtuss, ett träd som fälls och försvinner utan att lämna några spår; hennes tid är kort på jorden, hennes makt begränsad intill obefintlighet och hennes framtid oviss (Ps 89:47-48). Hon upplever sig som inspärrad, utan utväg (Ps 88), och allt som väntar henne är graven (Job 17).

¹ 1 Mos 1:27

Job kan inte förstå det fruktansvärda och absurda som sker honom, Jeremia och Hesekiel lider av vad de ser komma och mänskligt talat inte ser någon utväg ur. Bibelns historia är full av katastrofer och misslyckanden.

Det sista och mest fruktansvärda misslyckandet är när Guds Messias fångas in som en brottsling, döms till döden och verkligen dör, utan att Gud räddar honom (Mark 15:39-41). Det är ateismens fullkomliga triumf: himlen tigger, ingenting sker.

På ett vis är det mörkare stråket i Bibeln en nödvändig underton till budet om Guds gåva. Det är just därför att vi är så obefintliga och utsatta som det är så oerhört att världsalltets Skapare bryr sig om oss och har velat binda oss samman med sig genom att själv dela vårt öde och leda oss ut ur den trädgård och öken i vilken vårt upproriska sinne har försatt oss. Trots att "allt kött är gräs och all dess härlighet är som blomster på marken" (Jes 40:6) är "de trognas liv dyrbart i Herrens ögon" (Ps 116).

Job får ett svar i en överväldigande upplevelse av levande Gud – han kommer själv till den som lider. Den fruktansvärda natten av svek, övergivenhet och död i våldets tecken övergår på ett fullkomligt oväntat vis i uppståndelsens gryning: Gud har övervunnit den död vi själva drog på oss med sin egen död.

Vilken märklig gåva! Ingenting av det mörka och fruktansvärda, lidandet och förtvivlan förnekas, men allting slutar i förvandling och i ljus, därför att Gud själv har gett oss sitt ord (Jes 55:10-11). Den spontana reaktionen är att höja händerna och brista ut i lovsång, och detta är också människans hela kallelse och glädje.

Den smärtsamma upplevelsen av människans ringhet och möjliga meningslöshet tar dock överhanden i en av Bibelns märkligaste böcker och utvecklar sig till materialistisk pessimism av mycket modernt slag, under ett tunt hölje av vemodig gudstro. "Allt är tomhet", konstaterar Predikaren – han kan inte se någon sammanhängande mening med det som sker (Pred 1:2-4). Medan Job möter sin Gud är Predikaren ensam – hans gud är en avlägsen, ansiktslös och i sista hand ointressant gestalt, en obegriplig makt som vi helt enkelt är underkastade.

Predikaren kunde stå som portalfigur till en lång och smärtsam period i västerlandets historia. Han tror inte längre på friheten (inför död utan uppståndelse finns ingen verklig frihet) och någon gemenskap med Gud är det inte tal om, eftersom han snart skall upphöra att finnas till.

Att han existerar blir för honom en smärtsam gåta, och han drar den skrämmande, men logiska slutsatsen – så ytterligt modern, fast få vågar uttrycka den så klart idag – att det är bäst att inte finnas till: ”de döda, som redan gått bort, är lyckligare än de levande ... Men lyckligast är den som ännu inte är till” (Pred 4:2-3).

I denna kalla och stumma värld får inga frågor några svar; allt rör sig i ett långsamt begravningsståg mot det definitiva slutet. Det bästa en människa kan göra är att roa sig, äta och försöka vara glad så länge hon kan.

Sentida predikare har flockats till den dystre Salomos hov för att ytterligare peka ut vår fundamentala ofrihet: Nietzsche (allt styrs av maktviljan); Marx (allt styrs av klasskampen) och Freud (allt styrs i det osedda av sexualdriften). Frågan: varför finns jag? blir patetisk och ångestladdad inför den väldiga tystnaden i materiens värld, där vi rör oss som en klump liv, dömd till kortvarig existens, och i den oändliga rymden, där ingenting lever. Meningslösheten läcker in överallt. Döden fascinerar, den sensuella njutningen lockar.

Från och med upplysningstiden befinner sig Västerlandets människa i en prometeisk revolt emot beroendet av Gud. Hon vill vara oberoende och fristående. Det anses nästan kränkande att tala om människan som en avbild, låt vara av Gud, och det är emot all god ton att kalla henne ”skapelsens krona”, något som 1900-talets koncentrationsläger, folkmord och miljöförstöring anses ha gjort skrattretande absurt.

1900-talet var emellertid skördetiden för det som hade såtts under föregående århundraden. Nihilismen snabbt in i bräsch som hade öppnats under triumfropen om Guds död och människans ”emancipation” under 1800-talet, och den nya, självständiga människan förirrade sig snabbt bland utilitaristiska teorier där evangeliets ”nästa” förvandlades till ett verktyg eller ett hinder att undanröja. Stalin, Hitler och Mao ledde uppbyggandet av ”lyckoriken” utan Gud där miljoner människor mördades under vidriga omständigheter.

Den stora insikt som vi kan dra av 1900-talets politiska och socio-religiösa experiment är inte att människan är avskryvare och livet absurt. Snarare är det att om vi avskaffar Gud har vi också avskaffat människan.

Mycket i det samtida samhället vittnar om detta. När kulturen inte längre är öppen för det osynliga, för de stora frågorna om ursprung och mål; när konsten, litteraturen, teatern och filmen alltmer ignorerar alla uppåtriktade

frågor – eftersom ”Gud är död” – måste människans oroliga ande söka på annat håll. Därför blev kulturen psykologiserad under 1900-talets mitt. Om inte själen (eller psyket) får energi av anden vänder den sig till kroppen och lidelserna i sitt sökande efter energi, och till slut till den livlösa materien.

Det blir en omvänd ordning. Anden närs av det lägre, psyket närs av det lägre; till slut handlar konsten nästan enbart om det som kommer nedifrån, i magen, i byxorna, i genitalierna, i det förvända, och till slut i det abstrakta, livlösa, döden. Den samtida konsten, musiken och litteraturen handlar mycket om avföring och död.

Samtidigt vill man jämställa djuren och människorna – man sätter ut burar i djurparker där arten människa representeras av anställda eller frivilliga som går omkring därinne för att vara ”människa”.

Detta är inte förvånande. Utan Gud är människan en kortlivad varelse i ett biologiskt system utan tänkande på en planet i rymden, utan evighet och utan utväg. Om vårt inre bara är en sluten grotta,

inte en väg ut, är människan inte mer än ett intelligent djur, och om människan är ett djur är hennes tankar och ord underkastade en större och samtidigt lägre, mera elementär ordning som ligger i kraften, blodet, styrkan och rasen, kanske i det ekologiska samspelet eller något annat av samma slag, men aldrig i något utanför den jordiska kretsen. Ingen kan nå oss då; vi är ensamma, utlämnade åt oss själva.

För Bibeln är det just tilltalet som gör en till människa. Själva existensen innebär ”att kunna höra Ordet tala till en själv”. Människan stiger upp ur virveln av drifter och frustrerade hopp, ut ur sin egen självupptagenhet, när hon hör Gud kalla och ger sitt svar. Där börjar hennes historia, där tar hennes frihet form.

Det är så allting börjar i Bibeln – Abraham tilltalas och svarar (1 Mos 1:21-4), Mose tilltalas och svarar, utan större entusiasm till att börja med (2 Mos 3:10.12); Jakob brottas med ängeln därför att han vill ha det på sitt vis (1 Mos 32:22-26); Jona hör och flyr, men svarar till sist (Jon 3:1-2). Maria tilltalas plötsligt och oväntat och hennes svar förvandlar världen (Luk 1:35-38). Jesus talar ständigt till sin Fader och hör hans svar – hans sista ord riktar sig till Gud (Luk 23:46).

”Ser man noga efter finner man att alla liknelser om Guds rike talar om den verkliga existensen, den som är att gå ut ur sig själv och svara på ett tilltal.”² Kyrkofäderna förnekade inte människans uppenbara förbindelse med djurriket, men lade tonvikten på kallelsen som förändrar allt: ”Människan är ett djur som har kallats till att bli gud.”

Att svara på tilltal, att fly, tveka, brottas, ta emot, lyssna och föra dialog är detsamma som att bejaka att det finns någon som inte är som jag själv, att det finns någon som på ett väsentligt vis är annorlunda. Vårt samhälle är starkt präglad av narcissism, och det annorlunda upplevs ofta som hotande och smärtsam. Ändå är det bara dialogen som kan öppna oändliga möjligheter och bära frukt i liv och skapelse. Relationen i enhet mellan dem som är olika ”öppnar vägen uppåt” och gör oss lika Gud.

Den kristna människosynen har därför ett glädjerikt och befriande budskap att ge den moderna världen, men det utmanar också. Världen vill inte ha olikhet i enhet, den vill ha antingen total olikhet – ”andlighet” betraktas som fullkomligt utomvärldslig – eller en enhet som förnekar all skillnad.

Det är därför man nu vill utplåna skillnaden mellan manligt och kvinnligt, i enlighet med den radikala formeln ”det ena är det andra.” Det klassiska kristna svaret på denna dualism – att de två blir ett i äktenskapet – äger en långt djupare innebörd än vad som vanligen lyfts fram, och är intimt förenat med treenighetsläran.

Det är i äktenskapet som människans väsen finner sitt fullkomnande och blir till en holistisk bild av den väldiga gemenskap över tid och rum som är kyrkan: ”Mannen och kvinnan är grundläggande och ömsesidigt kompletterande delar av ett enda äktenskapligt väsen ... de inte bara är förenade, utan ett. Det är därför som det äkta paret är den bästa och fullkomligaste avbilden av Gud.”³

I den äktenskapliga enheten mellan olika som är ett finns möjligheten att överskrida sig själv och nå den förvandlande helighet som gör oss till levande personer. ”Den personliga heligheten överskrider könsskillnaden utan att förneka den.”⁴

Kristen människosyn, grundad på Bibeln, utvecklad av de första århundradenas stora tänkare och belyst av tron ligger den inte längre i luften,

² Flipo

³ Evdokimov

⁴ Behr-Siegel

den bärs inte av samhället i våra sekulariserade länder. Det är svårt för många kristna idag att känna igen sig i den; den är ofta missförstådd och sällan framställd på ett konsekvent sätt. Till stora delar har den ersatts av en humanistisk, vetenskapligt färgad människosyn, samtidigt som vår teologi har tömts på bön.

Kyrkan tycks här och var ha blivit frestad att tävla i modernitet med moderniteten själv, byta språkbruk och människosyn efter den offentliga diskursens snabbt växlande nycker. Dessa styrs i sin tur oftast av dolda ekonomiska eller politiska intressen som går kejsarens ärende och inte Guds.

Kyrkans tveksamhet skapar oklarhet och kan till och med paralysera när vi ställs inför de frågor som uppstår inför bioteknikens blixtrande utveckling och det ansvaret vi bär, inte bara för andra människor, utan för hela skapelsen och rent av för planetens överlevnad. Vad det innebär att vara människa är en brännande och högst aktuell fråga. Den kräver ett skarpt tänkande från kyrkans sida, i ett samhälle där sexual- och bioetiken formligen spottar fram utmaningar.

Enligt den stora kristna traditionen är människan trots sina mörka sidor någonting fantastiskt, inte minst för Martin Luther. Vi finns, fast vi är så osannolika – och vi vet det! Det är en ousinlig källa till glädje när vi tar emot vår existens som en gåva, men denna glädje kan inte grunda sig på annat än den absoluta vetskapen om vårt beroende, vår icke-nödvändighet.⁵

Bibeln tvekar aldrig på denna punkt: hela vår existens, hela vårt liv och allt vi äger är en gåva från Gud. Det är detta som befriar oss till lovsång, till och med i de stunder då tvivel och förtvivlan prövar oss och även våra närmaste uppmanar oss till att ”förbanna Gud och dö” (Job 2:9). Det är vår medvetenhet som är den avgrund som skiljer oss från djuren. Också de finns till och tar emot existensen som en gåva, men de är inte medvetna om det och kan därför inte ge en fri och skapande form åt sin lovsång.

Deras lovsång beror på oss. Människan är konung och skall helga skapelsen genom att långsamt låta den genomgå eukaristins förvandlande tackoffer. ”Hela skapelsen suckar och vändas” i väntan på att vi skall ge den en röst och förlösa dess inestängda lov (Rom 8). Människans kallelse är inte att ”störtas ned i graven, i det mörkaste djupet” (Ps 88), utan att ”nå fram till Guds barns

⁵ Hütter

härliga frihet” och till sist, genom dödens dal, följa Kristus till den plats han har förberett för oss i sin Faders hus (Joh 14:2).

Det goda budskap som en gång genljöd med sådan styrka i den tröstlösa, desillusionerade romerska världen var just detta: Kristus är uppstånden – genom döden har han besekrat döden!

Det skulle kunna ljuda också nu i vår tid, som är rädd för ”de andra”, rädd för döden, rädd för livet, rädd för ansvar och rädd för framtiden, och blir desto mera aggressiv på grund av all sin rädsla. Inför de hisnande djup i tid och rymd som vetenskapen har blottlagt för oss, inför våldets och förintelsens ständiga hot, i den stora förvirringen om vad det är att vara människa – en skam eller en plåga? – då kan vi på nytt höra Guds oväntade ord, hans fullkomligt fria gåva: ”Frukta inte, ty jag har återlöst dig, jag har kallat dig vid namn, du är min” (Jes 43:1).

Johannes Sandgren

Aktuella artiklar:

Paul Evdokimov, *Ecclesia Domestica*

Elisabeth Behr-Siegel, *Också kvinnan är Guds avbild*

Olivier Clément, *Människan i världen*

Reinhard Hütter, *Vad är det som är så fantastiskt med frihet?*

Vera Harrison, *Guds avbild*